

Aristoteles en de karper

TEKST

Ed Cremers

ILLUSTRATIES Janny Bosman, Ed Cremers, Kevin Fijnvandraat en Wikipedia

De Oud-Griekse Aristoteles was de eerste Europeaan die de karper beschreef. In zijn biologische boekwerk *Historia animalium* zien we hem genoemd als de kyprianos. Dat deze vis en de karper een en zelfde soort betreffen, valt af te leiden uit de kenschetsen die de filosoof over de kyprianos geeft. In Aristoteles' prozastukjes over hem herkennen we de karper uit duizenden.

Aristoteles (384-322 v.Chr.) is een van de meest veelzijdige denkers uit onze geschiedenis. Hij was de vader van de logica en de biologie, beschreef de ideale staatsorde en ontwikkelde zijn eigen wijsbegeerte. Bovendien wijdde hij zich met verve aan onder meer de natuurwetenschap, de meteorologie en de astronomie, takken van de wetenschap die toentertijd werden geschaard onder de filosofie.

Het biologische oeuvre van Aristoteles vormt een wezenlijk onderdeel van zijn literaire nalatenschap. Een kwart van zijn behouden gebleven werken behandelt zijn observaties over de levende natuur. In het oog springt *Historia animalium*, een werk in tien boeken. De titel doet vermoeden dat de wijsgeer daarin een chronologische historie van de dieren weergeeft, maar van een evolutionair getinte vertelling is geen sprake. Het Grieks *historia* laat zich het best vertalen als een verslag van de observator. Ofwel, *Historia animalium* is een ooggetuigenverslag van het dierenrijk.

Mensenbarende vissen

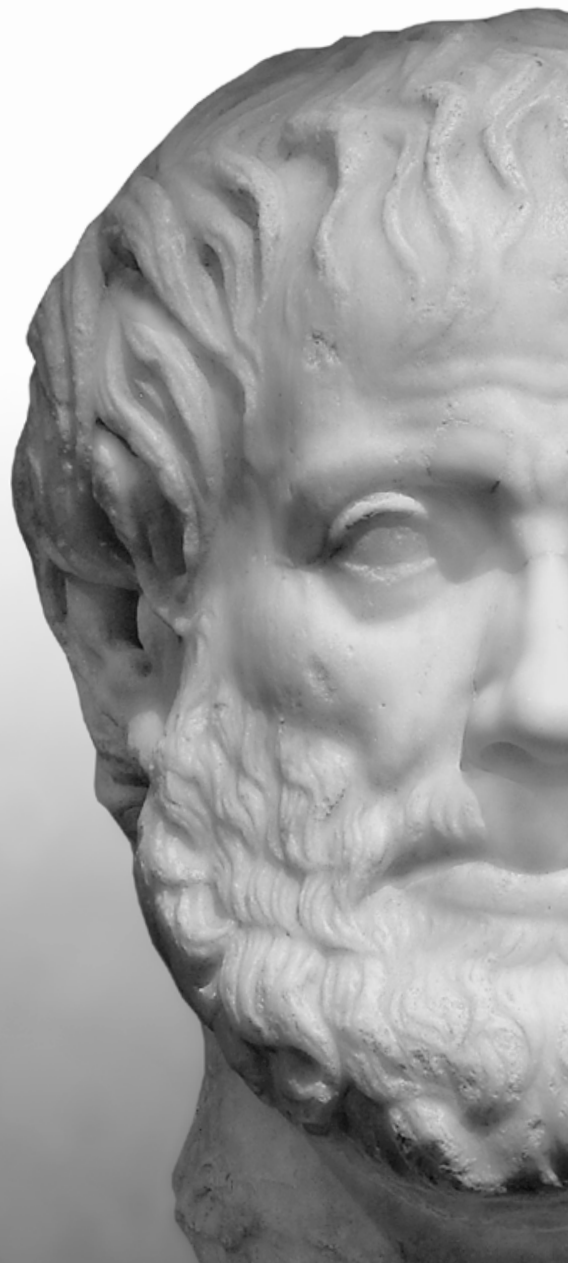
Aristoteles had met name een rijke collectie observatiegegevens over vissen. Bij het neerschrijven van zijn beschouwingen in *Historia animalium* ontsnapte deze schepsels dan ook niet aan zijn aandacht. De filosoof behandelde de vissen slechts beknopt. Hoofdzakelijk hun voedsel, paaigewoonten en fysieke kenmerken bundelde hij in zijn

dierenboek. Ook daarin blijken de notities niet altijd correct, bijzonder ontboezemend of schrand. Vissen hebben geen poten, maar vinnen en zijn te rangschikken in soorten met geen, twee, vier of meer vinnen. Mannetjesvissen dragen geen geslachtsorganen. De aal is geslachtsloos en mist zodoende het vermogen tot reproductie. Vrouw-tjesvissen hebben aan weerszijden van het lijf een moederschoot, waarin eitjes of jonge visjes kunnen zitten. Vissen met schubben leggen eieren en vissen met kraakbeen zijn doorgaans levendbarend.

In het levendbarend vermogen van vissen zagen de antieke Grieken een analogie met het ontstaan van de mensheid. De kwestie hoe soorten feitelijk het levenslicht zien, bleef echter buiten het terrein van hun overpeinzingen. De denkers van die tijd, met inbegrip van Aristoteles, aanvaardden in hun voorstellingen spontane scheppingen. Volgens de filosoof Anamixander waren de eerste mensen kinderen die direct geboren uit dieren die hij vissen noemde of ermee vergeleek. Binnenin hen hadden de mensen zich in een beschermende baarmoeder ontwikkeld van foetussen tot volwassenen. Pas bij deze volle wasdom zouden de vissen zich volgens de zeggings van Anamixander hebben geopend, waarna er mannen en vrouwen uitkwamen die zich op het land zonder de zorg van hun moederdieren in leven hielden.

Palataal orgaan

Het aantal vissoorten dat Aristoteles in zijn *Historia animalium* van een schets zou voorzien, bedraagt een kleine 120. Van minder dan de helft ervan is de identiteit met ➤

De Oud-Griekse Aristoteles was de eerste Europeaan die de karper beschreef.

genoeg zekerheid vastgesteld. Het wezen waar onze belangstelling naar uitgaat, draagt de naam kyprianos. Waarschijnlijk beschreef de Oud-Griek hem aan de hand van observaties van rivieren in Noord-Griekenland en de zuidelijke Balkanlanden.

Dat de kyprianos ontegenzeglijk de karper moet zijn, valt ten eerste op te maken uit het prozastukje waarin Aristoteles het palataal orgaan belicht. De wijsgeer stelt dat de kyprianos niet een echte tong heeft, maar dat zijn zachte, vlezige gehemelte er wel verdacht veel op lijkt:

Van de roodbloedige waterdieren bezitten vissen een smaakorgaan, namelijk de tong, zij het in een onvolmaakte en structuurloze vorm. Hij is met andere woorden beenachtig en zit niet los. Bij sommige vissen is het gehemelte vlezig, zoals bij de kyprianos in zoetwater, zodat dit door de onoplettende toeschouwer kan worden verward met een tong.

Hoewel ook andere cypriniden, zoals de zeelt en de barbeel, het smaakkussentje dragen, is hun variant beduidend minder ontwikkeld. Met Aristoteles' getuigenis over het markante gehemelteorgaan kunnen we eigenlijk al niet meer om de karper heen.

Hoge wellust

Het tweede stukje schildert de kyprianos als een fanatiek paaiende vis die zich meerdere malen per jaar stort in het amoureuze avontuur. Als er één kenmerk is waar de karper wereldberoemd om is, dan is het wel zijn extreme vruchtbaarheid:

De kyprianos paait vijf of zes keer in het seizoen en bij het paaien volgt hij het verschijnen van de grotere sterrenbeelden. De chalcis paait jaarlijks drie keer en de overige vissen slechts een enkele maal. Ze paaien allemaal in poelen die achterblijven door het overstromen van rivieren en eveneens in de buurt van rietachtige plekken in moerassen, zoals de phoxinus of elrits en de baars.

Omdat de karper reeds in de klassieke tijd bekendstond als een vis die makkelijk in passie ontvlamde, leidde Aristoteles de naam kyprianos vermoedelijk af van Aphrodites, de liefdesgodin met de bijnaam Kypris (Cypria in het Latijn). Aristoteles schenkt ook kort aandacht aan de grootte van de karpereitjes:

Eieren die in aanraking komen met het mannelijke zaad, beginnen al dezelfde dag te groeien en blijven dit ook naderhand doen. Het ei van de meerval is zo groot als een wikke-

zaadje; dat van de kyprianos en van de karpersoorten zo groot als een gierstzaad.

De wijsgeer verkondigt verder dat de kyprianos zijn legsel weleens beschermt, maar die uitspraak mogen we afdoen als een fabeltje:

Wanneer het vrouwtje haar kuit schiet en vertrekt, volgen de mannetjes en werpen hun hom af. Het

De karper paait vijf keer per seizoen.

Karpers worden beschouwd als vissen van een onovertroffen kwaliteit.

merendeel van de kuit gaat verloren, omdat het vrouwtje bij het kuitschieten beweegt en de kuit zich hierdoor kan verspreiden, indien deze met de stroom wordt meegesleurd en niet blijft haken in wat rommel. Geen enkele vis houdt de wacht, met uitzondering van de meerval, of het zou al de kyprianos moeten zijn die naar men zegt op zijn post blijft, wanneer het toeval wil dat zijn kuit als een solide massa blijft liggen.

Delicatesse

De Oude Grieken stonden aanvankelijk afwijzend tegenover het eten van zoetwatervis. Zuivere bronnen en rivieren waren dun gezaaid rond de Middellandse Zee en de geruchten gingen dat ze gewijd waren aan de goden en nimfen. Niemand durfde zondig te zijn en hun eetbare schatten te roven. Zeevis werd beschouwd als een minderwaardig gerecht en alleen mensen die in armoede leefden of honger leden, tolereerden het op hun bord. Maar ook voor de Griekse cultuur gold dat het enige constante de verandering is. Gaandeweg kwam het tot een normvervaging en werd het eten van vis zowaar iets luxueus. Het heeft er alle schijn van dat de karper sindsdien furore maakte als Griekse delicatesse:

Bepaalde vissen hebben als bijnaam epitragiae (een tweeslachtig dier) of kapoenvis (afgeleid van kapoen: een ontmande, vetgemeste haan) en vissen met deze omschrijving leven in zoet water, zoals de kyprianos en de balagrus. Deze exemplaren dragen hom noch kuit, maar zijn vast en vet over het hele lijf en bovendien uitgerust met een klein darmkanaal. Ze worden beschouwd als vissen van een onovertroffen kwaliteit.

Kieuwen

De denker verkondigt dat vissen zijn voorzien van kieuwen. Sommige vissen dragen weinig kieuwen, terwijl anderen er veel van hebben. Maar voor allen geldt dat ze aan weerszijden hetzelfde aantal bezitten. Verder legt hij uit:

Sommige vissen hebben er vier aan elke zijde, alle in dubbele rijen -met uitzondering van de achterste- zoals de lipvis, de baars, de meerval en de kyprianos.

Aristoteles schrijft tot slot dat de karper gevoelig is voor een flinke donderslag:

Vissen in meren en rivieren zijn gevrijwaard van ziekten met een

hoogst onaangenaam karakter, maar bepaalde soorten zijn gevoelig voor bijzondere en eigenaardige kwalen. Zo is bijvoorbeeld de meerval vlak voor het opkomen van de Hondster, vanwege het feit dat hij dicht bij de wateroppervlakte zwemt, vatbaar voor een zonnesteek en raakt hij verlamd door een luide donderslag. De kyprianos is onderhevig aan soortgelijke mogelijke gevallen, zij het in mindere mate.

Fijne nalatenschap

Net als iedereen was de denker een kind van zijn tijd. Zo meenden de klassieke Grieken dat er in hun voorwereld draken en reuzen hadden bestaan. Wellicht was deze illusie geboren uit hun mogelijke ontdekkingen van fossiele, onbekende beenderen, waar ze een logische verklaring voor zochten. Ondanks de onzorgvuldigheden die Historia animalium vullen, zijn de Aristotelische getuigenissen een fijne nalatenschap. Al is het alleen al vanwege de gedachte dat er meer dan twee millennia geleden een wijsgeer leefde die woorden schreef over de beminlijke karper, waar wij vandaag de dag geamuseerd kennis van nemen.

V